

Pasi Klemettinen

FT, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran tutkija

Ylöjärven pirut – Martinin suvun kohtaloita

Poltergeistin määrittelyä

Mellastavia piruja käsittelevän suomalaisen kansanperinteen juuret ovat yleiseurooppalaisessa poltergeist-traditiossa, joka on saanut vaikutteita keskiajan pahalaisuskon ohella kansanomaisista haltija-, tietäjä- ja vainajakäsityksistä. Perinteentutkimuksessa poltergeistillä tarkoitetaan tavallisesti mellastavaa yliluonnollista olentoa tai henkeä. Yliluonnollisilla olennoilla viitataan tässä yhteydessä olentoihin, joilla uskotaan olevan suurempi voima kuin ihmisellä tehdä hyvää ja/tai pahaa. Olentojen olemassaolo on näin kulttuurisidonnainen riippumatta niiden objektiivisesta olemassaolosta tai niistä yksilöiden elämyksistä, jotka tulkitaan niiden kohtaamisiksi. Usko näiden olentojen olemassaoloon sekä siihen, että näiden olentojen ja ihmisten välisiin suhteisiin voidaan vaikuttaa rituaalisella käyttäytymisellä, muodostaa uskomusjärjestelmän (Spiro 1986: 64).

Eurooppalaisten vertailuaineistojen perusteella poltergeistille ominaisia ilmenemismuotoja ovat 1) erilaiset meluäänet ja koputukset eri puolilla rakennusta ilman välitöntä luonnollista selitystä, 2) esineiden kontrolloimattomat ja luonnonlakien vastaiset liikkeet (joissakin tapauksissa erityisesti kiven lentäminen), 3) pienten esineiden katoaminen ja löytyminen odottamattomista paikoista sekä 4) satunnaiset onnettomuudet, esimerkiksi tulipalojen syttyminen (Robbins 1965: 388–389; Goss 1979). Jacob Grimmin 1800-luvun saksalaiseen talonpoikauskulttuuriin perustuvan määritelmän mukaan Poltergeister, Plagegeister ja Quälgeister

asuvat talossa ja häiritsevät ihmisiä yöllisellä kolistelulla ja melulla sekä heittämällä kiviä ohikulkijoiden päälle (Grimm 1875: 425).

"Sananmukaisesti saksankielinen sana Poltergeist tarkoittaa henkiolentoa (geist), joka aiheuttaa meteliä tai rähinää (polter). Saksassa jo Lutherin käyttämän termin toi englannin kieleen Catherine Crow vuonna 1848, mutta sen suosion alku ajoittuu vuoteen 1926. Tällöin meedio Eleonore Zugun sai laajaa lehtihuomiota 'Poltergeist-tyttönä'. Aikoinaan niiden yleisesti uskottujen demonileegioitten joukossa, joiden temput pantiin noituuden nimiin, poltergeist on viimeinen demoni, joka nauttii edes rajoitettua hyväksyntää herkkäuskoisten joukossa." (Robbins 1965: 387.)

"Poltergeist – näkymätön henki, joka joskus identifioidaan haamuksi tai noidaksi, joka on vastuussa kaikenlaisesta vahingosta taloudessa ja sen liepeillä." (Baughman 1966: 228.)

"Kun jossain paikassa ilmenee suuri joukko haamumaisia häijyyksiä, sanomme sen kärsivän poltergeisteista, kuolleiden pahantahtoisista hengistä." (Jones 1959: 63.)

Kulttuurisena ilmiönä poltergeistia voidaan pitää lähes universaalina, sillä kuvauksia mellastavien olentojen tai voimien toiminnasta on löydettävissä aina muinaisten egyptiläisten papyruskääröistä Indonesian viidakoihin ja New Yorkin pilvenpiirtäjiin (Goss 1979: 332–351; Bennett 1987: 37–38). Keskiajan Euroopassa poltergeist-ilmiöt tulkittiin kristillisen demonologian viitekehyksessä pahalaisen tai noidan alaisuudessa toimivien pahojen henkien aiheuttamiksi (malignus spiritus). Yliluonnollisiksi koetut häiriöt onkin eri kulttuuri- ja perinnealu-

alueilla liitetty niille tyypillisiin uskomusolen-toihin, esimerkiksi Suomessa piruun, tonttuun ja haltijaan (Haavio 1947: 107). Poltergeist-pe-rinteen kehitykseen on vaikuttanut myös 1800-luvun loppupuolella Euroopassa voimistuneet spiritistiset liikkeet, jotka tulkitsivat polter-geist-ilmiöt näkymättömän henkimaailman yh-teydenotoiksi elävien maailmaan (Goss 1979: viii-ix).

Kokijoiden todellisuus

Poltergeist on kokijoilleen empiirisesti olemas-sa oleva ilmiö, joka tunkeutuu ihmisten arkito-dellisuuteen yliluonnollisina näkö-, kuulo- ja tuntoaistimuksina. Yliluonnollisia ovat kaikki ne ilmiöt, jotka ihminen itse käsittää tavan-omaisten luonnonlakien tai kausaliitteitten ul-kopuolelle jääviksi ja näistä riippumatta toimi-viksi tai tapahtuviksi. Folkloristiikassa yli-luonnollisen käsite ei sisällä vaatimusta ilmiöi-den objektiivisesta todistettavuudesta, vaan huomio kiinnitetään yksilöiden tai yhteisöjen omien elämysten ja niitä koskevien ilmausten merkityksellisyyteen.

Kokijoiden kannalta poltergeist merkitsee ensisijaisesti vallitsevan luonnonjärjestyksen riistäytymistä hallinnasta ja tiettyjen kulttuuris-ten odotusten rikkoutumista. Räyhähengen toi-minta koetaankin tavallisesti vaarallisenä ja pe-lottavana. Pelko poltergeistia kohtaan ilmenee arkistomuistiinpanoissa mellastuksen keskipi-steenä olevien ihmisten kyvyttömyytenä suojau-tua poikkeavia ja hallitsemattomia ilmiöitä vas-taan sekä psykofyysistä avuttomuutta seuraava-na pakenemisena mellastuksen kohteena ole-vasta talosta tai perheen muuttamisena tilapäi-sesti toiseen asuinpaikkaan. Tarinaperinteessä esiintyvät viittaukset myyttiseen kuoleman lä-hettilääseen ja helvetin herraan lisäävät osal-taan pelkoa personoitua pahaa kohtaan kristil-lisessä viitekehityksessä.

Psykologisesti tarkasteltuna tiettyyn aikaan ja paikkaan sidotut elämykset voivat elää ih-mismuistissa erityisen voimakkaina ja yksityis-kohtaisina. Joissakin tapauksissa poltergeistin kokijoiden maailma ei enää koskaan palaudu entiselleen. Itse asiassa yliluonnollisen tiedon haltijaksi ja uskomustarinoiden aktiiviseksi

kertojaksi initioidutaan usein vasta omakohtais-ten poikkeavien elämyksen kautta. Omakohtai-set selittämättömät ja oudot elämykset voivat näin ylläpitää ja vahvistaa yhteisöllistä uskoa yliluonnollisiin ilmiöihin ja olentoihin.

Mainittakoon, että arkitodellisuudesta poik-keavat poltergeist-elämykset pyritään tavalli-sesti salaamaan tai kieltämään kielteisen julki-suuden pelossa, sillä rationaalista selitystä etsit-täessä epäilykset kohdistuvat varsin usein sil-minnäkijöiden rehellisyyteen, pähteiden käyt-töön tai mielenterveyteen. Käytännössä arka-luontoisten tietojen vuotaminen perheen tai pienyhteisön ulkopuolelle merkitsee perheen sisäisen intimitettisuojan katoamista ja amma-tinharjoittamisen merkittävää vaikeutumista. (Tikkala 1993: 13.) Läheltä tapahtumia seura-avien ulkopuolisten onkin usein helpompi kertoa oudoista tapahtumista mm. utelaille tutkijoille ja toimittajille kuin yliluonnollisista ilmiöistä kotonaan kärsivien ihmisten.

Yliluonnollisten elämysten ympärille muo-dostunut salaperäisyyden ilmapiiri ruokkii hel-posti huhupuheisiin yms. suulliseen informaa-tioon perustuvien yhteisöllisten selitysmallien syntymistä ja vahvistumista. Itse asiassa se mitä ei kerrota, on usein merkityksellisempää kuin se mitä kerrotaan avoimesti, sillä puhu-mattomuus vahvistaa epäilykset mahdollisen salatun tiedon olemassaolosta.

Poltergeistin ongelmallisuuteen elämysten ja kokemusten tasolla viittaavat erityisesti Ylö-järven tapauksen oikeudenkäyntipöytäkirjojen lausunnot, joissa kuvatut tapahtumat vastaavat varsin tarkoin poltergeistista esitettyjä kansain-välisiä määritelmiä ja luonnehdintoja. Kyseiset silminnäkijälausunnot ovat sisältönsä perus-teella luokiteltavissa memoraateiksi eli kokijoi-den kertomuksiksi yliluonnollisen kohtaami-sesta. Ongelmalliseksi lausuntojen analysoin-nin memoraatteina tekee kuitenkin niiden viral-linen muistiinpanotilanne ja siitä seuraava ker-tojen tietoinen itsesensuuri. Oikeuteen haaste-tut silminnäkijät eivät turvaudu lausunnoissaan ensisijaisesti konventionaaliisiin tulkintamalleihin vaan viranomaisen kannalta relevantteihin selityksiin, joiden avulla pyritään rationaa-lisesti ja toisaalta myös affektiivisesti kiistä-mään syytettyjä vastaan esitetyt noituussyytök-set (vrt. Seppä 1977: 11).

Seuraavassa käsittelemäni silminnäkijälauseunnot muodostavat ehkä merkittävimmän yksittäistä suomalaista poltergeist-tapausta käsittelevän tapausaineiston.

Taikuutta ja laitonta paloviinanmyyntiä

Oikeudenkäyntipöytäkirjojen suomennoksien¹ perusteella Keijärven kylässä, noin venäjänvirstan päässä Ylöjärven kirkolta, tapahtui opettaja ja kuntakokouksen esimies Efraim Martinin talossa sarja selittämättömiä ilmiöitä 12.–27. tammikuuta 1885.

Paikallisten huhupuheiden perusteella oudoista ja levottomuutta herättäneistä tapahtumista kiinnostunut Hämeenläänin kruununmies Kasimir Liljestrand suoritti Martineille tarkastuskäynnin sekä teki asiasta virallisen ilmoituksen läänin kuvernöörille E. von Ammondille. Liljestrandin kirjelmän seurauksena 71-vuotias Efraim Martin, 77-vuotias Eva Martin (os. Lilius) ja heidän 13-vuotias palvelustyttönsä Emma Lindroos haastettiin käräjille syytettyinä taikuudesta ja noituudesta sekä laittomasta paloviinanmyynnistä heidän kotiinsa saapuneille utelaille. Lisäksi kihlakunnanoikeudelle osoittamassaan kirjelmässä Liljestrand mainitsee kyseisten levottomuuksien väitetyn syntyneen itse paholaisen toimesta.

Martinien poltergeist-tapaus käsiteltiin 24. maaliskuuta 1885 Pirkkalan pitäjän Ylöjärven

tuomiokunnan käräjäpaikkana toimineessa Suojasen talossa Ylöjärven kirkonkylässä. Oikeuteen kutsuttiin edellä mainittujen vastaajien lisäksi 15 todistajaa, joista 14 kertoi valansa nojalla olleensa yliluonnollisten tapahtumasarjojen silminnäkijöinä. Piikatyttö Lindroos oli estynyt saapumasta oikeuteen, sillä haasteen toimittaneen lautamies Simolan mukaan vastaaja oli maannut kotona keuhkotaudin ja manauksilaisuuden heikentämänä. Valitettavasti käsittelemäni pöytäkirjat ja arkistoaineistot eivät kerro tarkemmin millaisesta ja kenen toimesta järjestetystä manauksilaisuudesta oli kysymys.

Silminnäkijälauseuntojen perusteella oudoille ilmiöille pyrittiin yhteisöllisen ongelmanratkaisuprosessin alkuvaiheessa etsimään arkiseen kokemuspiiriin liittyvä selitysmalli. Todistajat kertoivat tutkineensa kaikki paikat kivijalasta vintille mahdollisen huijauksen tai kujeilun paljastamiseksi. Tuloksettomien etsintöjen jälkeen useimmat todistajat vannovat oikeudessa, ettei kukaan ihminen ole heidän näkemyksensä mukaan voinut aiheuttaa outoja ilmiöitä esimerkiksi vetonaruja tai salaluukkuja käyttämällä. Yliluonnollisen ongelman ratkaisemiseksi myös paikallisen nimismiehen ja lukkarin kerrotaan vierailleen Martinien talossa kyseisenä ajanjaksona.

Vastaajat Efraim ja Eva Martin kertoivat oikeudessa, että omituiset ja selittämättömät liikkeet heidän asunnossaan aiheutti jokin heille tuntematon luonnonvoima. Aviopuolisot vakuuttivat, etteivät olleet koskaan seurustelleet henkiolentojen kanssa (joihin eivät myöskään uskoneet) sekä kielsivät syytteet taikuuden harjoittamisesta ja laittomasta viinanmyynnistä. Efraim Martin valitti huhujen hänen luonaan sattuneista kummitteluista sekä taloon päivittäin saapuneiden utelaiden vieraiden häirineen hänen elämänsä siinä määrin, että hänen oli pakko matkustaa sukulaistensa luo Tampereelle "nauttimaan rauhaa ja lepoa". Lisäksi Martin kertoi kummitushuhujen seurauksena menettäneensä hyvän maineensa notariaattina lähipitäjien asukkaiden keskuudessa.

Myös oikeuteen kutsuttujen todistajien yleisin selitys oudoille ilmiöille oli jokin kuvailematon mahti tai tuntematon luonnonvoima. Esimerkiksi Gerhard Grönfors epäilee ilmiöi-

¹ Matti Sepän selvityksen perusteella vuoden 1908 suomennosta voidaan pitää suhteellisen luotettavana, joskin tarkkaan analyysiin riittämättömänä, käännöksenä ruotsinkielisistä oikeudenkäyntipöytäkirjoista (Henkimaailman salaisuudet III). Sen sijaan Efraim Martinin pojanpojan A. Martinin julkaisema suomennos vuodelta 1905 sisältää lukuisia asiavirheitä, esimerkiksi naskali on käännetty seulaksi ja kynttiläsetet kynttilänjalaksi (Ylöjärven kummitusjuttuja). (Seppä 1977: 6–7.) Tutkimusteni kannalta kyseiset käännösvirheet eivät ole merkittäviä, sillä silminnäkijälauseunnot toimivat työssäni kollektiivitraditioksi kiteytyneiden uskomustarinoiden yleisenä elämäksellisenä viitekehyksenä eikä tarkan historiallisen tiedon lähteinä. Pöytäkirjojen suomennoksien alkuperäinen lähde on Birkkala Sockens Dombok 24.3.1885/§80 (Hämeen maakunta-arkisto).

den tapahtuneen jonkun tuntemattoman, selittämättömän ja näkymättömän voiman vaikutuksesta.

Seuraavaan luetteloon olen koonnut vastaa-
jien ja todistajien lausunnoissa yleisimmin
esiintyvät yliluonnollisten ilmiöiden kuvaukset
tiettyyn ajallisesti ja paikallisesti rajattuun pol-
tergeisttapaukseen liittyvien elämysten moni-
naisuuden kuvaamiseksi. Asiayhteydestään ir-
roitettuina monet näistä ilmiöt vaikuttavat var-
sin mielikuvituksellisilta. Tulee kuitenkin
muistaa, että ylöjärveläiset ovat varmasti olleet
vakavissaan esittäessään silminnäkijälausunto-
jaan oikeuden edessä.

- asiakirjojen ja papereiden lentäminen ulos
lukitusta pöytälaatikosta,
- kenkien lentäminen tai liikkuminen lattial-
la,
- esineiden lentäminen ovea vasten ja il-
miöön liittyvät äänihavainnot (mm. virsi-
kirja, tuohinen rove, kynttilänjalat, tiiliski-
vet ja kivet),
- esineiden lentäminen ihmisiä kohti (kuiten-
kaan ketään vahingoittamatta),
- leipävirtaiden ja päreiden fysikaalisten la-
kien vastainen liikkuminen,
- pienten esineiden nouseminen pöydältä il-
maan ja lentäminen hyllyiltä alas (mm.
piippu, kivet, kovasimet, lautaset ja kyntti-
länjalat),
- huonekalujen siirtyminen (tuoli, sänky ja
pöytä),
- taloustavaroiden lentäminen palavaan uu-
niin,
- seinän rappauksen irtoaminen, murskautu-
minen ja lentäminen keskelle lattiaa,
- lukittujen ovien toistuva avautuminen sekä
avaimen lentäminen ja katoaminen lukosta,
- naulassa roikkuvan kyynärämitan nousemi-
nen ilmaan ja pyöriminen ympyrää,
- asiapapereiden repeytyminen, kuppien ha-
joaminen ja lusikoiden vääntyminen.,
- saven ilmestyminen sisälle taloon ja sisä-
tilojen sotkeutuminen savella sekä liuskeki-
vien ilmestyminen pöydän alle (molempien
alkuperä tuntematon).

Mielenkiintoisia detaljeja silminnäkijöiden
lausunnoissa ovat tarkat kuvaukset esineiden ja
materiaalien fysikaalisten lakien vastaisesta
liikkumisesta. Todistajat kertovat lentävien esi-
neiden hidastavan vauhtia, vaihtavan suuntaa
ilmassa ja liikkuvan kuin näkymättömän voi-
man kuljettamina paikalla olevia ihmisiä vahin-
goittamatta. Yliluonnollisiksi tulkittujen näkö-
ja tuntoaistimusten ohella Ylöjärven tapauk-
seen liittyy alkuperältään tai aiheuttajaltaan
tuntemattomia äänihavainnoja, jotka kuvataan
jyrähdyksiksi, suhinoiksi, kolinoiksi ja pa-
mauksiksi. Vastaavanlaiset häiriöiden yksityis-
kohtaiset kuvaukset puuttuvat arkistoon pääty-
neistä pirutarinoista lähes täysin. Kansanperin-
teen kuvaamalla sosiaalisella todellisuudella
rikkomuksineen ja rangaistuksineen onkin
usein varsin ohut yhteys kokijoiden kuvaamaan
elämykselliseen todellisuuteen (Tikkala 1993:
176).

1) "...Sitten menivät he Martinin kanssa pi-
han päässä olevaan rakennukseen, ja kun hän
sieltä alkoi pistäytyä ulos, viskautui pärevasu
suhisten navakasti häntä vasten, mutta kuiten-
kin hyvin hiljaa, niinkuin jonkun näkymättö-
män voiman kuljettamana ja kosketti todistajan
kupeeseen..." (Ylöjärven kummitusjuttuja
1905: 19–20.)

2) "...Silloin singahti kynttilänjalka pöydältä
kautta ilman, kiemuroiden kuin näkymättömän
voiman kannattamana oveen. Todistaja oli siitä
vakuutettu, ettei tämä tapahtunut kenenkään
läsnäolleen kiemahduksella tai vaikutuksella.
Hän kävi vaan tämän ainoan kerran Martinilla
eikä nähnyt mitään viinan myyntiä." (Sama, s.
13.)

3) "Kun todistaja erään kerran oli käymässä
Martinilla huomasi hän kastrullin käsittämät-
tömällä ja tavattomalla lailla viskautuvan per-
mannolle, jonka vuoksi hän oli tarkastanut
kastrullin, eikä huomannut siinä mitään lankaa
tai rihmaa tempaamista varten. Kun todistaja
kerran kävi leipomatuvassa ja tuli sieltä ulos,
sulkien oven jälkeensä, pamahti kivi suurella
jymähdyksellä oveen. Samana päivänä Efraim
Martinin kirjoituspöydän laatikosta, vaikka se
oli lujalla ohjasnuoralla kiinni sidottu, laatikon
aukeamatta singahti permannolle kirjoja ja pa-
pereita sekä kohta sen jälkeen kirjoitusneuvot
viskautuivat permannolle. Pienestä rasiasta ir-

tautuivat kierrenaulat ja samoin itsestään irtautui laatikoita sitova ohjasnuora, mennessä pikaisesti pöydän alle. Todistaja oli parin minuutin ajan ollut ulkona, huoneeseen jäi yksin Emma Lindroos, vaan niin lyhyellä ajalla, vakuutti todistaja valansa nojalla, ei kukaan ihminen voinut päästää nuoraa irti, kun se oli niin monessa kääreessä ja useasta paikasta solmussa sekä puisilla telkimillä tiukattu..." (Sama, s. 17–18.)

4) "Kuluneen tammikuun 22. päivänä oli todistaja käynyt Martinin torpassa ja nähnyt kynttilänjalan singahtavan kaksi kertaa ovea vastaan, kolmannella kerralla huoneen peräseinään, huomaamatta mistä se singahti, mutta luuli ettei kynttilänjalkaa kukaan ihminen viskannut koska se liikkui ilmassa, ikäänkuin näkymättömän käden kannattamana sekä kierieli. Kynttilänjalka oli liikkunut hiljoilleen ja mutkitellen, seisoen aina ylöspäin kääntyneessä asennossa, joll' aikaa pöydältä kuului rapinata. Todistaja valansa ja omantuntonsa nojalla vakuutti siitä, ettei kukaan ihminen viskannut kynttilänjalkaa, eikä sitä millään langalla ilmasta kannattanut, vaan oli tämä tapahtunut ihmeellisellä tavalla." (Sama, s. 23–24.)

Ylöjärven-tapauksen yhteydessä kerrotaan myös ns. materialisaatio-ilmioista eli esineiden tai materiaalien fyysikaalisten lakien vastaisesta ilmaantumisesta suljettuun tilaan. Materialisaation ongelmallisuutta yliluonnollisena elämyksenä lisää ilmiön toistuminen läsnäolevien ihmisten estämisyrityksistä huolimatta sekä oudosti ilmaantuvan aineen runsaus, painavuus ja tuntematon alkuperä.

Esimerkiksi ensimmäisenä mellastusyönä seinistä murtunutta ja hienojakoiseksi murskautunutta rappausta seuraavana aamuna siivottaessa ei voitu havaita, mistä se itse asiassa oli irronnut. Toisaalta kiusalliseen tilanteeseen joutuneet silminnäkijät voivat heille vieraiden materiaalien julkisella esittelyllä pyrkiä myös todistamaan elämystensä aitouden mahdollisille paikalle saapuville epäilijöille.

"...Todistajan läsnäollessa murskautunut savi kokoontui näkymättömällä tavalla permannolle, kenenkään koskematta ja huomaamatta mistä ja miten se tuli. Saven murskaa kerääntyi kokonaista kolme korillista noin neliökuution paljoudelta, kun se kannettiin huoneesta ulos.

Savea ilmestyi kaksi kertaa lattialle ja kumpaisellakin kerralla laastiin ja korjattiin se tarkoin pois.

Erityisesti kysyttynä selitti todistaja, että huoneen välikatto oli joksikin hatara ja suurirakoinen, mutta valansa nojalla voi hän vakuuttaa, ettei savi tullut katon kautta permannolle koskapa sellaisen savijoukon kulkeminen ilman kautta pudotessaan olisi kyllä näkynyt..." (Sama, s. 14–16.)

Esittämiensä materialisaatio-väitteiden perusteella Efraim Eerola ja ylimääräinen lautamies David Suojanen määrättiin käräjäoikeuden antamien ohjeiden mukaisesti tutkimaan erityisesti tuvan pöydän alle ilmestyneet oudot kivet. Efraim Eerola, jonka rusthollin mailla Martinit asuivat, kertoi myöhemmin oikeudelle antamassaan selvityksessä kiven olleen ohutta liuskekilvilajia, jollaista ei ollut löydettävissä hänen tilansa mailta. Efraim Eerolan sangen yllättävän selitysmallin mukaan vuoreassa asuvat henget olivat mahdollisesti tuoneet liuskekivet mukanansa taloon.

Konventionaaliseen selitykseen viittaa myös seuraava Wilhelmina Henrikintytären paljastava lausunto, jossa vastaajien kerrotaan edellä antamiensa lausuntojen vastaisesti puhuneen kotonaan pahanhengen sotkemasta kirjasta:

"Wilhelmina Martha Henrikintytär sanoi käyneensä kuluneen tammikuun 24. päivänä Mäkkylän emännän Marianan kanssa Martinin torpassa. Kun Mariana selaili erään kirjan lehtiä sanoivat vastaajat: "pahahenki on sen sellaiseksi tahrinut". Mariana vastasi: "Ei pahasta ole kirjuriksi". Tämän jälestä kuului huoneesta huuto: "paha kaataa kaljan tynnyristä". Mariana, todistaja ja vastaaja menivät leipomotupaan katsomaan ja huomasivat kaljatyynnyrin tyhjäksi..." (Sama, s. 18.)

Ylöjärven poltergeist-tapaukseen liittyneiden yliluonnollisten ilmiöiden kerrotaan usein olleen yhteisöllisesti koettuja ja jaettuja. Itse asiassa silminnäkijälausunnoissa esiintyvät viittaukset elämysten kollektiivisuuteen toimivat yksittäisten kertomusten totuudellisuuden kriteerinä sekä juridisessa että kansanomaisessa kontekstissa. Efraim Eerola kertoo, mahdollisesti vuokralaistensa saamasta kielteisestä julkisuudesta huolestuneena, vierailleensa Martinin torpassa joka päivä kyseisenä ajanjaksona

ja havainneensa lukuisia yliluonnollisia ilmiöitä yhdessä eri todistajien kanssa. Poltergeist-traditio poikkeaaakin olennaisesti esimerkiksi suomalaisesta haltijaperinteestä, jossa elämykset aktuaalistuvat tavallisesti yksittäisille ihmisille tietyissä määrätilanteissa, esimerkiksi työnsä ääreen torkahtaneelle riihenlämmittäjälle (Haavio 1942: 73–84).

Syylinen vai syytön?

Ylöjärven tapauksessa häiriöt näyttävät kihlakunnan- ja hovioikeuden pöytäkirjojen perusteella keskittyneen Martinin talossa palvelleen sairaalloisen piikatyön Emma Lindroosin ympärille. Loppupuheenvuorossaan Efraim Martin kertoi liikkeellä olevan huhun, jonka mukaan Emma Lindroos olisi heitellyt esineitä ympäri pimeää huonetta esiintyäkseen näkymättömänä henkenä, ja sanoi tämän pitävän osittain paikkansa. Varsinaisessa vastaajan lausunnossaan, ennen todistajien esiintymistä, hän toteaa kuitenkin ristiriitaisesti palvelustytönsä olleen sairaalloisena ja ymmärrykseltään heikkolahjaisena syytön selittämättömiin tapahtumiin.

Vastaavasti lukkari Lindell kertoo tapahtumien saaneen alkunsa palvelustytön pilailusta, jota paikalle saapuneet uteliaat vieraat olisivat myöhemmin jatkaneet. Lisäksi Lindell mainitsee häiriöiden lakaneen kahdeksan tai yhdeksän päivää ennen Emma Lindroosin vakavaa sairastumista ja muuttamista pois Martinien talosta.

"...lopulta oli Lindell erityisiltä henkilöiltä kuullut, miten utelias kansanpaljous useinkin Martinin asunnossa pilkallaan huuteli: "Kas tuossa taas piru on" sekä jostakin pimeästä nurkasta joku viskasi esineitä; jonka ohesta myöskin Emma Lindroos sittemmin joskus hauskutti itseään ja huomattiin, miten muutkin, itse työssä, uskoi myöskin luulon Emma Lindroosin osallisuudesta näihin tapahtumiin saaneen alkunsa näistä hänen epäonnistuneista pilanteoistaan, jotka hän sitä paitsi aina oli valmis tunnustamaan omiksi vehkeikseen". (Sama, s. 21.)

Lukkari Lindellin esittämän selitysmallin ja samalla koko todistajalausunnon uskottavuutta horjuttaa hänen kuvaamansa hämmästyttävä

tapahtumasarja, jossa Martinien ruokapöydän erilliset pöytälevyt hakkaavat toisiaan vasten ilman näkyvää aiheuttajaa viiden henkilön läsnäollessa ja lukkarin päättäväisistä estämisyryksistä huolimatta. Kertomuksen perusteella on mahdotonta päätellä tai edes kuvitella, miten 13-vuotias rengin tytär Emma Lindroos olisi pystynyt vuoteeltaan käsin järjestämään lukkarin esittämien pilailusyytösten mukaisen hämmästyttävän näytöksen.

Seuraavassa siteerattu lausunto on oivallinen esimerkki tiettyyn yliluonnolliseen ongelmatilanteeseen liittyvästä konkreettisesta ongelmanratkaisuprosessista, jonka kuluessa hallitsemattomia poltergeist-ilmiöitä pyritään kontrolloimaan käytännön menetelmin:

"...Menessään asuntotupaan hakemaan vaimoaan, kuuli hän kartanolla kovaa jytyä tuvista, jonne hän kiiruhti, mutta siellä ei ollut ketään muita kuin Martinin vaimo ja Emma Lindroos, joista edellinen valvoi sängyssään ja jälkimmäinen vuoteellaan permannolla luultavasti nukkuneena. Hän näki suurenlaisen, kaksilevyisen ruokapöydän molempain levyjen lyövän vastatusten, todistaja kohotti pöydän levyjä, vaan ei huomannut mitään epäiltävää. Kun todistajan vaimo ja Efraim Martin olivat sisälle tulleet, alkoivat pöydän levyt jälleen aina kovemmin ja tiheämmin liikkua, jotta huone kaikui. Kun todistaja polvellaan ponnisti toista levyä kiinni, niin toinen levy yhä jatkuen läiskytti pöytää vasten yhä kovemmin. Sen tähden päätettiin nuoralla sitoa pöydän levyt kiinni ja varmuuden vuoksi pingotettiin nuora täytenaulalla. Levyt pysyivät täten liikkumatta, mutta niiden välistä kuului läähättävä ääni. Pöytä hyppäsi kolme kertaa noin kolme tuumaa korkealle lattialta. Kun se muutettiin keskelle permanttoa, levyt pysyivät liikkumatta vaikka nuoratkin otettiin pois. Mitään luokkuja tai irtonaista palkkia ei ollut permannossa, eikä liioin salaisia nauhoja, joilla liikunto olisi aikaan saatu. Valansa nojalla vakuutti todistaja ilmiön tapahtuneen näkymättömän voiman vaikutuksesta..." (Sama, s. 20.)

Lausuntojen virallisesta tallennusyhteydestä huolimatta todistajien kertomukset sisältävät runsaasti piirteitä yliluonnollista käsittelevästä traditionaalisesta kerronnasta. Esimerkiksi Gerhard Grönfors ja Alku Eerola pyrkivät kotoista-

maan yhdessä muiden silminnäkijöiden kanssa kokemansa elämykset kuvaamalla leipävar-
taiden yliluonnolliset liikkeet ilmassa tanssi-
miseksi. Kyseiset fantasia-motiivit todistajien
lausunnoissa ovat todennäköisesti seurausta
itse kerronnan ja kuvakielen traditionaalisuu-
desta, eli siitä miten tietyt asiat yleensä kult-
tuurisesti esitetään (Hiemäe 1987: 78). Silmin-
näkijöiden suullisissa kuvauksissa voidaan
olettaa esiintyvän runsaasti myös tietoista tai
tiedostamatonta lioittelua, joka toimii suullisen
kerronnan tehokeinona. Merkityksellistä oikeu-
denkäyntipöytäkirjojen lausunnoissa on kui-
tenkin se, etteivät vastaajat ja todistajat pyri
missään vaiheessa kiistämään toistensa esittä-
miä väittämiä yliluonnollisten tapahtumien ku-
lusta ja aiheuttajasta.

Gerhard Grönforssin, Alku Eerolan ja Gus-
tav Hellénin lausunnoissa viitataan myös Eva
Martinin harjoittamaan taikuuteen tämän heit-
täessä edellä mainitut leipävar-
tattaan ja käskiessä personoitua voimaa samal-
la asettumaan (ks. seuraava esimerkki). Eva
Martinin toiminta voidaan tulkita perinteen ak-
tuaalistumiseksi määrätilanteessa, sillä vaikka
itse ilmiö ei aktuaalistu määrätilanteessa, pyri-
tään arkitodellisuuteen tunkeutuvat häiriöt
kontrolloimaan jo olemassa olevien perinteis-
ten ongelmanratkaisumallien välityksellä. Ris-
tiriitaiseksi väitetyn manausaktin suorittamisen
tekee Eva Martinin itsensä esittämä lausunto,
jossa hän mainitsee outojen ilmiöiden taustalla
olevan Jumalan sallimuksen, jota tuskin on py-
rity hallitsemaan manaamalla kuten ihmisen
arkkivihollista:

"...Sunnuntaina tammikuun 18. p:nä kävi
todistaja jälleen Martinilla ja kun ei kumpi-
kaan puoliso eikä Emma Lindroos ollut huo-
neessa, olivat päreet, jotka seisoivat pirtin nur-
kassa, alkaneet hyppiä ja pyörineet toisiensa
ympäri. Kaksi huoneen nurkassa seisovaa lei-
pävarrasta alkoi tanssia ylös lattialla ja löivät
yhteen toisiaan. Martinin vaimo tuli silloin juu-
ri sisälle ja otti käteensä yhden leipävar-
tattaan kolme kertaa permannolle lausuen
samalla: etkös ole koreesti. Tämän tehtyä laski
vaimo Martin leipävar-
tattaan nurkkaan ja kääntyi
pois. Tämän jälkeen hyppäsi varras vielä kol-
masti ja singahti permannolle. Kaikki tämä ta-
pauhtui selvällä päivällä edellä puolisen. Todis-

taja tutki tarkoin nurkat, joissa leipävar-
tattat seisoneet, huomaamatta kuitenkaan mitään,
jota olisi voinut luulla ilmiön vaikuttajaksi, jo-
ko salaisia luokkuja tai, lankoja tai muuta sel-
laista. Todistaja sai täten sen vakaumuksen,
että valansa nojalla voi vakuuttaa tämän ei
tapahtuneen ihmisen vaikutuksesta, vaan jon-
kin ainakin todistajalle tuntemattoman ja käsit-
tämättömän voiman tai luonnonihmeen vaiku-
tuksesta. Hän ei myöskään nähnyt Martinin
puolisoiden viinaa myyvän.

Erityisesti kysyttynä, sanoi todistaja Marti-
nin torpan olevan kalliolle rakennetun ja kivi-
jalka on aivan matala, ettei mitään kellaria,
josta joku henkilö voisi kätkeytyä vaikuttaa
mainituita liikkeitä, huoneen alle ole voitu
rakentaa." (Sama, s. 12–13.)

Erilaisten yksilöllisten ja yhteisöllisten tul-
kintamallien ohella silminnäkijöiden virallisissa
kertomuksissa on merkityksellistä yliluon-
nollisiksi koettujen ilmiöiden tulkitsematto-
muus. Elämysten tulkitsemattomuuteen on to-
dennäköisesti syynä todistajien tietoinen varo-
vaisuus tai jopa vaikeneminen oikeuden edessä,
sillä pahan hengen, pirun tai paholaisen nimeä-
minen ilmiöiden aiheuttajaksi vahvistaisi yhe-
teisön kunniallisia jäseniä vastaan nostettujen
taikuussyytösten todenperäisyyden, tai ainakin
kyseiset johtolangat olisi tutkittava viran-
omaisten taholta tarkemmin. Myös epämääräi-
set viittaukset kokijoilleen tuntemattomiin voi-
miin voivat olla tietoisesti viranomaisille suun-
nattua disinformaatiota.

Oikeusprosessin tuloksena paikallinen kih-
lakunnanoikeus ja Turun keisarillinen hovioi-
keus päättivät vastaajien ja todistajien lausun-
tojen perusteella luopua kaikista syytteistä re-
hellisiksi ja uskonnollisiksi tunnettuja iäkkäitä
vastaajia kohtaan. Oikeuden virallinen selitys
ilmiöille oli jokin tuntematon voima sekä osak-
si Emma Lindroosin ja paikalle saapuneiden
utelioiden kujeilu. Emma Lindroosin syyllistä-
minen poissaolevana oikeudessa oli todennä-
köisesti juridisesti helpoin ratkaisu kumota
Martineja vastaan nostetut syytökset sekä antaa
yliluonnollisiksi koetuille ilmiöille vallitsevaa
tieteellistä maailmankuvaa vastaava selitysmal-
li.

Artikkeli perustuu Pasi Klemettisen väitöskirjaan *Mellastavat pirut. Tutkimus kansanomaisista paholais- ja noituuskäsityksistä Karjalan kannaksen ja Laatokan Karjalan tarinaperinteessä* (Helsinki, SKS 1997).

Lähteet

- Baughman, Ernest 1966: Type- and Motif-index of the Folklores of England and North America. Folklore Series, Indiana University Publications 20. The Hague.
- Bennett, Gillian 1987: Traditions of Belief. Women, Folklore and the Supernatural Today. London.
- Goss, Michael 1979: Poltergeists. An Annotated Bibliography of Works in English, circa 1880–1975. London.
- Grimm, Jacob 1875: Deutsche Mythologie, band I. Berlin.
- Haavio, Martti 1942: Suomalaiset kodinhaltijat. Porvoo.
- Haavio, Martti 1947: Aleksis Kiven suomalaisen mytologia. - Pilvilaiva. Helsinki.
- Henkimaailman salaisuudet III. Ylöjärven ihmiset. Suomensosiaalisen kirkkoyhteisön ja hovi- ja kansanperinteen tutkimuskeskus. Tampere 1908.
- Hiiemäe, Mall 1987: Kodaveren jutut. - Leea Virtanen (toim.), Viron veräjät. Hämeenlinna.
- Hämeen maakunta-arkisto: Birkkala Sockens Dombok 24.3.1885/§80.
- Jones, Louis 1959: Things That Go Bump in the Night. New York.
- Robbins, Rossell Hope 1965 (1959): The Encyclopedia of Witchcraft and Demonology. London.
- Seppä, Matti 1977: Ylöjärven piru. Uskontotieteen julkaisematon proseminaariesitelmä. Helsingin yliopiston uskontotieteen laitos.
- Spiro, Melford E. 1986: Uskonnon määrittelyn ja selittämisen ongelmia. - Juha Pentikäinen (toim.), Uskonto, kulttuuri ja yhteiskunta. Kirjoituksia uskontososiohistorian alalta. Helsinki.
- Tikkala, Heikki 1993: Olevaisen yöpuoli. Vaimosniemen kummitus ja 50 muuta poltergeistia. Kuopio.
- Ylöjärven kummitusjuttuja. Suomensosiaalisen oikeudenkäytöstä, todistajain kertomuksista yms. asiakirjoista. Tampere 1905.